

NEDELJKO RENDULIĆ

REGIONALNI ASPEKT PRIVREDNOG RAZVITKA I PRIVREDNA REFORMA

Značaj intraregionalnih pitanja za ostvarenje ciljeva privredne reforme

Opitaman privredni razvitak zavisi ne samo od usklađenosti između pojedinih privrednih djelatnosti (oblasti) i grana već i od odgovarajuće teritorijalne usklađenosti.

U dosadašnjoj našoj praksi planiranja, kao i cjelokupnom privrednom razvitku, »granski« aspekt i odgovarajuća struktura, imali su primat. Granski aspekt je bio ne samo teorijski bolje obrađen već mu je i u praksi posvećivana daleko veća pažnja negoli teritorijalnom aspektu.

Potreba za odgovarajućom teritorijalnom usklađenošću nameće se sama po sebi jer se privredni razvitak mora teritorijalizirati, tj. svoju realizaciju doživljava na pojedinim dijelovima državnog teritorija.

Dobro su poznati brojni primjeri iz naše prakse privrednog razvitka kada su planske proporcije na saveznom nivou bile sa granskog aspekta dobro postavljene, ali su zbog teritorijalnih neusklađenosti izostali očekivani rezultati. I ne samo da su izostali očekivani rezultati već su često puta izazvani i sasvim suprotni efekti, koji se za razliku od granskog aspekta vrlo teško ispravljaju (npr. problem jedne promašene lokacije).

Kod toga treba napomenuti da se neracionalnosti kod teritorijalne strukture ne ispoljavaju tako brzo i uočljivo kao kod granskih struktura, i samim time problem njihovog otklanjanja je daleko teži.

Problem teritorijalnih neusklađenosti, odnosno potreba za odgovarajućim stupnjem usklađenosti teritorijalne strukture postoji u svakoj zemlji, bez obzira na privredni sistem, ali u uslovima decentraliziranog društvenog upravljanja privredom, kao što je to slučaj u našoj zemlji, ovaj aspekt dobiva naročito na značenju.

Na temelju do sada izloženog, moglo bi se shvatiti da se regionalni aspekt privrednog razvitka svodi na probleme pravilnog izbora lokacija.

Iako je problem lokacije jedan od elemenata regionalnog aspekta privrednog razvitka, nikako ta dva pojma ne treba identificirati.

Isto tako ne bi valjalo poistovjećivati regionalni aspekt privrednog razvitka s problemom razvitka nerazvijenih područja (kao što je to bio slučaj u našoj dosadašnjoj praksi), iako je i to jedan od elemenata regionalnog aspekta privrednog razvitka.

Kako će se vidjeti iz samog sadržaja regionalnog aspekta, ovaj aspekt privrednog razvitka obuhvaća mnogobrojna privredna i društvena pitanja iz oblasti proširene reprodukcije i cjelokupnog privrednog razvitka, koja doživljavaju svoju realizaciju na pojedinim užim područjima državnog teritorija (na područjima pojedinih komuna) i od čijeg pravilnog rješenja ovisi optimalni privredni razvitak.

Prema tome, regionalni aspekt privrednog razvitka možemo definirati, kako je to učinio prof. dr inž. Branko Kubović, koji ga kao sintetički pojam definira. . . »regionalni privredni aspekt Jugoslavije je ostvarivanje jugoslavenske društvene reprodukcije na područjima komuna radi optimalnijeg regionalnog i globalnog jugoslavenskog razvoja.«*

Prema tome, može se konstatirati: da regionalni aspekt privrednog razvitka predstavlja poseban aspekt općeg privrednog razvitka zemlje, a sastoji se u uvođenju jedne nove komponente u kreiranju politike privrednog razvitka, a to je uvođenje odgovarajuće regionalne (teritorijalne) komponente.

Pored toga to znači i povezivanje vertikalnog (granskog) aspekta sa horizontalnim (regionalnim) aspektom, čime regionalni aspekt postaje sastavnim dijelom razvitka privrede u cjelini, kojeg treba rješavati u jednakoj mjeri kao i globalne proporcije.

Dakle, regionalni aspekt je samo jedan poseban aspekt (vid, pristup, dimenzija) cjelokupnog društvenog, a prvenstveno privrednog razvitka. Sastoji se u zahtjevu, da se u makro-analizama, a prvenstveno u planiranju društvenog i privrednog razvitka, pored općenitog sagledavanja i pored globalnih proporcija za cijelu zemlju, pored analiza neke pojave (ili nekih odnosa, kretanja ili tendencija) u vremenu i po privrednim oblastima (djelatnostima) i granama, uvede jedna nova dimenzija privrednog razvitka, a to je dimenzija prostora.

To znači sagledavanje cjelokupnog društvenog, a prvenstveno privrednog razvitka teritorijalno na određenim dijelovima jugoslavenskog geografskog prostora, tj. regionalno.

Na taj način regionalni aspekt postaje jedna od dimenzija privrednog razvitka i čini sastavni dio razvitka privrede i društva u cjelini.

Ovo dolazi tim više do izražaja što su problemi regionalnog razvitka u tolikoj mjeri usko isprepleteni i međuzavisni s problemom općeg privrednog razvitka, tako da je danas u svijetu priznato stanovište da se optimalan opći ekonomski razvitak ne može ostvariti bez rješenja regionalnog aspekta.

Pored toga, uvođenjem regionalnog aspekta ostvaruju se pretpostavke za otklanjanje niza neusklađenosti do kojih dolazi u privrednom razvitku, a koje se najszažetije mogu izraziti ako nedovoljna ekonomija prirodnih bogatstava, proizvedenih bogatstava (društvenih sredstava) i društvenog rada.

Na taj način uvođenjem regionalne komponente u privredni razvitak mogu se otkloniti brojne neusklađenosti, a ujedno doprinijeti bržem privrednom razvitku odgovarajućih područja.

* »Ekonomika Jugoslavije«, I dio, grupa autora u redakciji dra J. Sirotkovića, izd. »Informator«, Zagreb, 1964. god., str. 215.

Na koji način može uvođenje regionalnog aspekta doprinijeti otklanjanju spomenutih neusklađenosti, kao i bržem privrednom razvitku odgovarajućih područja, najbolje će se vidjeti iz samog sadržaja regionalnog aspekta privrednog razvitka.

SADRŽAJ REGIONALNOG ASPEKTA

Budući da regionalni aspekt privrednog razvitka predstavlja ostvarenje društvene reprodukcije na područjima komuna, a kako ostvarenje društvene reprodukcije i optimalnijeg društvenog i privrednog razvitka zavisi od vrlo velikog broja raznih pitanja, kako privrednog tako i društvenog karaktera, to će i sadržaj regionalnog aspekta privrednog razvitka obuhvaćati velik broj različitih pitanja privrednog i društvenog karaktera.

S obzirom na karakter i srodnost svih tih pitanja koja čine regionalni aspekt privrednog razvitka, sva ta pitanja mogu se podijeliti u dvije grupe.

Prvu grupu čine ona pitanja od kojih ovisi uspostavljanje . . . »skladnije i svestranije regionalne organizacije i društvene podjele rada, prvenstveno radi ekonomičnijeg korištenja postojećih ili novih proizvodnih snaga unutar svake regije (teritorijalne jedinice)«.*

To zapravo znači da ova grupa obuhvaća sva pitanja od kojih zavisi takva unutrašnja organizacija regije i takva društvena podjela rada koja će omogućiti što veću produktivnost postojećih ili novih proizvodnih snaga unutar regije, i na toj osnovi povećanje životnog standarda kao i podmirenje opće potrošnje.

Prema tome, ova grupa pitanja obuhvaća sva pitanja optimalne regionalne kombinacije svih direktnih i indirektnih faktora proizvodnje unutar jedne regije.

Sušтина ove grupe pitanja sastoji se u tome – da privredni razvitak, a naročito postizavanje optimalnijih rezultata ne zavisi samo od novih investicija (kakva shvaćanja su bila prilično raširena u našoj privrednoj praksi na nivou nižih društveno političkih zajednica, osobito prije privredne reforme) već da se rješenjem niza unutrašnjih disproporcija (unutar regije) kao i optimalnijim korištenjem postojećih prirodnih bogatstava, može ubrzati privredni razvitak, odnosno omogućiti postizanje optimalnijih rezultata u tom razvitku.

Sva pitanja iz sadržaja regionalnog aspekta privrednog razvitka, koja po svome karakteru tretiraju »unutrašnje« probleme jedne regije, čine jednu zajedničku grupu tzv. »općih ili intraregionalnih pitanja« regionalnog aspekta privrednog razvitka.

Iako ova pitanja imaju ogroman značaj za postizanje što bržeg i optimalnijeg privrednog razvitka, kako pojedine regije, tako i zemlje u cje-

* »Ekonomika Jugoslavije«, I dio, grupa autora u redakciji dra J. Sirotkovića, izd. »Informator«, Zagreb, 1964. god., str. 215.

lini, ipak ne treba zaboraviti ni činjenicu da se nacionalna privreda ne može razvijati autarkijski odvojeno od nacionalnih privreda ostalih zemalja.

I kao što se nacionalna privreda zemlje u cjelini mora uključiti u svjetsko tržište i međunarodnu podjelu rada, tako isto i privreda jednog užeg područja (regije) nužno se mora uklapati u privredne tokove šire zajednice.

I baš sva pitanja iz oblasti uklapanja i mjesta regije u sklopu šire društvene zajednice, odnosno narodne privrede cijele zemlje, čine posebnu grupu pitanja regionalnog aspekta privrednog razvitka, tzv. »specifična ili interregionalna pitanja«.

Stoga se ova druga grupa pitanja iz sadržaja regionalnog aspekta privrednog razvitka može ukratko definirati kao pitanja međusobno usklađenijeg privrednog razvitka između pojedinih regija.

Dakle, specifična ili interregionalna pitanja obuhvaćaju sva pitanja u vezi:

- utvrđivanja mjesta regije u sklopu nacionalne privrede cijele zemlje,

- usklađivanje međusobnog razvoja regija neovisno o dostignutom stupnju razvijenosti, pri čemu će problem razvitka nedovoljno razvijenih područja imati izuzetan značaj,

- uspostavljanje takve međuregionalne organizacije i podjele rada među regijama i među komunama koja će omogućiti postizanje veće produktivnosti i podizanje životnog standarda kao posljedica optimalnog privrednog razvitka.

Svi navedeni problemi iz obje grupe pitanja su značajni za uspješniji privredni razvitak svakog područja, ali u sadašnjim uslovima sprovođenja privredne reforme, ne umanjujući značaj interregionalnih pitanja, osobiti značaj imaju opća i intraregionalna pitanja regionalnog aspekta privrednog razvitka. S obzirom da ova pitanja obuhvaćaju »unutrašnje probleme« svake pojedine regije, i to prvenstveno probleme vezane za rješenje niza unutrašnjih disproporcija, kao i optimalnijeg korištenja postojećih prirodnih i proizvedenih bogatstava unutar regije, to se njihovim utvrđivanjem i rješenjem mogu otkloniti postojeće neusklađenosti u privrednom razvitku određenih područja, a ujedno i utvrditi »unutrašnje neiskorištene rezerve«, čijim boljim iskorištenjem se može ubrzati privredni razvitak određenog područja.

Već na temelju do sada iznesenog može se vidjeti što je u stvari sadržaj općih ili intraregionalnih pitanja regionalnog aspekta, odnosno koji problemi spadaju u ovu grupu pitanja.

Dodavši k tome još ostale nenačene probleme, sadržaj ove grupe pitanje regionalnog aspekta mogao bi se po srodnosti pojedinih problema ovako klasificirati:

- 1) Problem uspostavljanja optimalnog odnosa u korištenju postojećih prirodnih bogatstava u interesu društva,

- te problem efikasnijeg i potpunijeg korištenja postojećih proizvodnih fondova.

- 2) Problemi neusklađenosti, odnosno disproporcija između:
- postojećih regionalnih prirodnih resursa (prirodnih bogatstava) i kapaciteta za njihovo iskorištavanje,
 - proizvodnih fondova kao i cjelokupne proizvodnje i usluga i pojedinih korespondirajućih privrednih organizacija, grana i cijelih privrednih oblasti, a naročito problem usklađene privredne infrastrukture,
 - osnovnih proizvodnih fondova i ostalih faktora proizvodnje kao što je npr. zastarjelost (bilo fizička bilo tehnološka) tih proizvodnih fondova, nedostatak obrtnih sredstava, pomanjkanje kvalificirane radne snage ili njena nedovoljna stručnost, organizacione slabosti u vezi s organizacijom procesa proizvodnje, itd . . .
- 3) Problemi neusklađenosti, odnosno disproporcija između:
- postojećih proizvodnih fondova i odgovarajuće neprivredne infrastrukture, tj. između privrednih djelatnosti i neprivrednih djelatnosti (usluge društvenih službi), te s time u vezi i problem neusklađenosti proizvodnih snaga i uvjeta života i rada čovjeka-proizvođača.
- 4) Problemi neusklađenosti s gledišta prostornog razmjčestaja proizvodnih i neproizvodnih djelatnosti unutar regije.
- 5) Problemi koji proizlaze iz sistema samoupravljanja, a odnose se na uspostavljanje usklađenosti između sistema samoupravljanja i aktivnosti svih nosilaca društvene reprodukcije na nivou komune, kao i cijele regije, npr. problemi organizacije upravljanja i privređivanja u poduzećima, raspodjele prema rezultatima rada, produktivnosti rada, rješavanje i usklađivanje zajedničkih problema za više radnih organizacija ili za cijelu komunu, pa čak i regiju, problemi vezani za neiskorištene mogućnosti koje pružaju integracioni procesi, i na bazi toga specijalizacija proizvodnje i kooperacije, itd.
- 6) Problemi utvrđivanja i korištenja komparativnih prednosti koje se javljaju na pojedinim područjima za razvitak pojedinih privrednih oblasti, grana ili struka, u odnosu na ostala područja šire društvene zajednice.

Na temelju sadržaja ove grupe pitanja regionalnog aspekta privrednog razvitka može se zaključiti da ova grupa pitanja, odnosno rješenja problema koji se ovim pitanjima postavljaju, predstavljaju zahtjev za . . . »ostvarivanjem određenog intraregionalnog ekonomsko-društvenog optimuma, kao jednog od uslovljavajućih faktora regionalnog i opšteg razvoja, odnosno u pitanju pre svega strukturalnog (kvalitativnog) karaktera, a tek sekundarno u obimu (kvantiteti) takvog optimuma.«*

U cilju postizavanja, odnosno ostvarivanja spomenutog ekonomsko-društvenog optimuma, značaj pojedinih od navedenih problema na jugoslavenskom nivou je u slijedećem:

Ad. 1. Problem uspostavljanja optimalnog odnosa u korištenju postojećih prirodnih bogatstava u korist društva.

Našoj društvenoj zajednici nije i ne može biti svejedno kako i na koji način (i kvalitativno i kvantitativno) se vrši iskorištavanje postojećih

* Problemi regionalnog privrednog razvoja«, Ekonomska biblioteka 18, Saveza ekonomista Jugoslavije, Beograd, 1962. god., str. 133.

prirodnih bogatstava naše zemlje. Ovo je osobito aktualno u šumarstvu, ekstraktivnoj industriji i poljoprivredi, a treba o tome voditi računa i kod prostornog planiranja.

Dobro su poznati brojni slučajevi neracionalne eksploatacije šumskog fonda i njihove neželjene posljedice, kada sječa prelazi okvire prirasta drvene mase, a da se i ne govori o potpunijoj devastaciji šuma.

Ista je stvar i s eksploatacijom prirodnih bogatstava u ekstraktivnoj industriji, gdje posljedice neracionalne eksploatacije ovih naših prirodnih bogatstava u prošlosti osjećaju mnogi naši rudnici još i danas.

Problem maksimalnog i intenzivnog iskorištavanja poljoprivrednog zemljišta naročito je aktualan u našoj poljoprivredi zbog poznate činjenice nedostatka pšenice (posljednjih godina smo uvozili prosječno 700.000 do 1.000.000 tona pšenice godišnje), kao i pojedinih drugih poljoprivrednih proizvoda, za koje svake godine moramo izdvajati znatna devizna sredstva.

Isto tako i kod prostornog planiranja (a naročito kod urbanističkog prostornog planiranja) treba voditi računa o što racionalnijem korištenju postojećih površina. Ovo je u posljednje vrijeme osobito aktualno i povezano s perspektivom daljnjeg razvitka turizma na Jadranskoj obali, kao i ostalim atraktivnim turističkim centrima u našoj zemlji.

Ista je stvar i s rješavanjem problema efikasnijeg i potpunijeg korištenja postojećih proizvodnih fondova. Poznato je da naš cjelokupni privredni razvitak karakterizira nedovoljna iskorištenost kapaciteta. U cijeloj industriji je po nekim procjenama iskorištenost kapaciteta iznosila 1952. god. 68%, a 1956. god. 77%, a vrlo je vjerojatno da je stvarna iskorištenost kapaciteta u industriji bila i manja. To nam potvrđuju i podaci o iskorištenosti kapaciteta u industriji 1964. god. Tako u »Društvenom planu razvoja Jugoslavije od 1966-70. god.« stoji: »Stupanj iskorištenosti kapaciteta bio je nizak. Tako je u industriji u 1964. god. iznosio u prosjeku oko 70%, a po pojedinim granama i znatno ispod toga.«*

Slična je situacija i u poljoprivredi. Prema grubim računicama proizlazi da društveni sektor poljoprivrede koristi svega oko 70% kapaciteta traktora, 60% nekih priključnih strojeva, 63% kapaciteta sistema za navodnjavanje, 50% kapaciteta za miješanje stočne hrane, oko 25% kapaciteta sušara za voće, itd.

U pogledu iskorištenja kapaciteta govore i podaci o broju zaposlenih radnika po smjenama. Tako je 30. IX 1964. god. od 3.668.800 zaposlenih

80,2% radnika je radilo na radnim mjestima gdje se radilo samo u jednoj smjeni,

12,0% gdje se radi u dvije smjene, a

7,8% gdje se radi u tri smjene.

100,0%

Izvor podataka: SGJ – 65. god., str. 107.

* »Društveni plan razvoja Jugoslavije od 1966-70. god.«, Sl. list SFRJ, broj 28/66, str. 474.

Ovakva nedovoljna iskorištenost kapaciteta predstavlja znatnim dijelom unutrašnje rezerve pomoću kojih se može ubrzati razvitak u idućem razdoblju, kako u industriji, tako i u ostalim privrednim djelatnostima.

Kolike su to neiskorištene rezerve pokazuju podaci iz analize o potencijalnim mogućnostima naše privrede, a koja je analiza prethodila donošenju perspektivnog plana razvitka Jugoslavije u razdoblju 1966-70. god. Iz tih analiza proizlazi da . . . »uz pretpostavku da naša industrija radi u pune dvije smjene proizvodnja bi se povećala za oko 23% čak ako bi nivo produktivnosti ostao nepromijenjen. Ako bi se kapaciteti čitave godine ravnomjernije iskorištavali, to bi donijelo povećanju proizvodnje od oko 17%. Samo ova dva faktora mogu pridonijeti povećanju proizvodnje u 1970. god. otprilike za 800 milijardi dinara.«*

Ad. 2. Problem neusklađenosti, odnosno disproporcija između postojećih regionalnih prirodnih resursa i kapaciteta za njihovo iskorištavanje.

Sigurno je da rješenje ove neusklađenosti predstavlja vrlo značajan faktor za daljnji privredni razvitak svake pojedine regije, i upravo faktor koji će determinirajuće utjecati na daljnji privredni razvitak svih, a osobito nedovoljno razvijenih područja, koja su u većini slučajeva baš pretežno proizvođači sirovina.

Na žalost, naša dosadašnja praksa je često taj momenat zanemarivala, pa smo imali dosta slučajeva raznih megalomanskih zahtjeva na našim nedovoljno razvijenim područjima za izgradnjom nekih industrijskih objekata za koje nisu postojali u tom kraju ni izvori sirovina, ni tržište, ni dovoljni energetske izvori, ni potrebna stručna radna snaga, itd. . . umjesto da polazna baza u razvitku privrede na takvom području budu postojeća prirodna bogatstva kao privredni resursi na kojima će se dalje dograđivati odgovarajući prerađivački kapaciteti bilo novi prerađivački kapaciteti na tim nerazvijenim područjima, bilo na bazi novih poslovnih odnosa između već postojećih privrednih organizacija proizvođača i prerađivača sirovina.

Isto tako su značajni za budući optimalniji privredni razvitak i ostali problemi navedeni u grupi problema regionalnih neusklađenosti, odnosno disproporcija, kao što su npr. problem neusklađenosti između proizvodnih fondova kao i cjelokupne proizvodnje i usluga pojedinih korespondirajućih privrednih organizacija, grana i cijelih privrednih oblasti, a naročito problem usklađivanja privredne infrastrukture.

Kao što je ranije navedena potreba za odgovarajućom usklađenošću između postojećih prirodnih bogatstava i kapaciteta za njihovo iskorištavanje, tako se isto nameće potreba za otklanjanjem raznih neusklađenosti kako unutar pojedinih privrednih organizacija, tako i unutar pojedinih privrednih struka, grana i oblasti.

Kada se na nivou jedne ekonomske regije ističe zahtjev za otklanjanjem spomenutih neusklađenosti, to još ne znači i zahtjev za uspostavljanjem usklađenosti u smislu proporcija proširene reprodukcije kakvi se zahtjevi stavljaju pred jugoslavensku privredu kao cjelinu. Takvi zahtjevi bili bi ekonomski neopravdani, vodili bi autarkičnoj zatvorenosti privrede na nivou ekonomske regije.

* Džeba-Beslač: »Privredna reforma«, Zagreb, 1965. god., str. 90.

Nasuprot tome radi se . . . »o nužnosti određene teritorijalne usklađenosti unutar teritorijalnih jedinica, da bi se mogli postići optimalniji efekti postojećih i budućih proizvodnih snaga o čemu onda prirodno ovisi i standard odnosnog stanovništva.«*

To konkretno znači da se na nivou ekonomskih regija može pospješiti privredni razvitak i postići optimalniji rezultati otklanjanjem raznih regionalnih neusklađenosti, odnosno ostvarenjem odgovarajuće usklađenosti u zavisnosti od strukture privrede na području regije, kao npr.

- otklanjanjem uskih grla u proizvodnji,
- usklađivanje proizvodnje pojedinih privrednih grana i oblasti koje se međusobno nadopunjavaju, odnosno zavise jedna od druge. Ovisno o strukturi privrede svake regije, tu može biti vrlo veliki broj takvih slučajeva kao npr.:

a) problem usklađenosti razvoja privrede u cjelini na području regije i odgovarajuće privredne infrastrukture (snabdjevenost te privrede pogonskom energijom, kao npr. da li postoji zadovoljavajuća mreža dalekovoda, trafo-stanica, mogućnost izgradnje zajedničkih toplana, itd . . . , problemi saobraćajnog povezivanja tog područja kako unutar regije, tako i povezivanja regije s ostalim dijelovima zemlje, zatim problem snabdjevenosti lokalnog tržišta, itd. . . .).

b) problem usklađenosti primarne proizvodnje sirovina i neiskorištenih mogućnosti daljnje fazne prerade tih sirovina, odnosno poluproizvoda;

c) problem usklađenosti razvitka turizma i odgovarajuće mreže i snabdjevenosti trgovinskih prodavaonica, raznih uslužnih servisa, saobraćaja, itd. . . .;

d) kao i niz raznih drugih mogućnosti otklanjanja neusklađenosti u privredi.

Napokon u ovoj grupi problema regionalnih neusklađenosti, spomenut je i problem neusklađenosti osnovnih proizvodnih fondova i ostalih faktora proizvodnje, kao npr. zastarjelost (bilo fizička bilo tehnološka) tih proizvodnih fondova, nedostatak obrtnih sredstava, pomanjkanje kvalificirane radne snage ili njena nedovoljna stručnost, razne organizacione slabosti u vezi s organizacijom procesa proizvodnje u samim radnim organizacijama, u vezi integracionih kretanja u privredi, zatim u pogledu razvijanja specijalizacije, kooperacije, itd . . .

Sve su to faktori od kojih zavisi postizavanje optimalnih stopa privrednog rasta, porast narodnog dohotka i životnog standarda.

I ostali spomenuti problemi i neusklađenosti iz ove grupe pitanja su vrlo značajni za uspješan privredni razvitak. Nije svejedno u kakvom su stanju postojeća osnovna sredstva. Iako je to vrlo značajno, ipak kod toga nije najbitnije pitanje njihove knjigovodstvene otpisanosti (na primjer 1963. godine sadašnja vrijednost osnovnih sredstava u postotku od nabavne vrijednosti iznosila je za cijelu jugoslavensku privredu 62,5%, a 1964. god. 62%/o). Usvajanje moderne tehnologije i

* Dr inž. Branko Kubović »Regionalni aspekt privrednog razvitka Jugoslavije«, izd. Ekonomski pregled, Zagreb, 1961. god., str. 21

uvodenje automatizacije postaje imperativ bez kojega nema produktivne i jeftine proizvodnje. Npr. dok su u našim tkalačnicama pamučnih tkanina još pred 10-tak godina najbolji radnici posluživali 4-6 tkalačkih razboja, posljednjih godina uvođenjem automatizacije jedan radnik poslužuje 50-tak automatskih tkalačkih razboja. Takvih primjera ima u svim granama privrede.

U uskoj vezi s uvođenjem automatizacije i suvremene tehnologije je problem stručnosti i kvalificiranosti radne snage. U takvoj modernoj automatiziranoj proizvodnji gotovo i nema mjesta za nekvalificirane radnike,* pa unutar ekonomskih regija treba rješavati ovo pitanje.

Ova tabela pokazuje nam još uvijek slabu kvalifikacionu strukturu našeg stanovništva, iako smo u promatranom razdoblju od 8 godina postigli vidne rezultate.

Ad. 3. Problemi neusklađenosti, odnosno disproporcija između postojećih osnovnih proizvodnih fondova i odgovarajuće neprivredne infrastrukture, odnosno između privrednih i neprivrednih djelatnosti (usluge društvenih službi), te s time u vezi problem neusklađenosti proizvodnih snaga i uvjeta života i rada čovjeka-proizvođača.

Iako neka regija ima npr. odgovarajuća prirodna bogatstva, pa čak i kapacitete za njihovo iskorištavanje, kao i daljnju preradu, ipak će efikasnije korištenje tih kapaciteta biti otežano zbog:

– pomanjkanja neprivredne infrastrukture, kao npr. zbog nedostatka stanova, nedovoljne zdravstvene zaštite, nepostojanja odgovarajuće školske mreže za školovanje djece, kao i za eventualno dopunsko školovanje već zaposlenih, zatim zbog eventualnih komunalnih problema, kao npr. vodoopskrba, razni servisi, društvena prehrana, itd . . .

To su, svakako, problemi čijim rješenjem se indirektno pospješuje privredni razvitak regije, a koji se bez sumnje najoptimalnije mogu riješiti baš na nivou ekonomskih regija. Uzmimo npr. školstvo ili zdravstvo.

* Koliko je akutan problem stručnosti kadrova kod nas pokazuju nam podaci o školskoj spremi stanovništva starijeg od 10 godina na posljednja dva popisa stanovništva, a kretali su se kako slijedi:

Školska sprema	31. III 1953.	%	31. III 1961.	%
1. Bez školske spremne ili 1-3 razr. osnovne škole	5.632.092	42	4.864.396	33,7
2. 4 razreda osnovne škole	6.160.863	46	7.092.805	48,5
3. 8-godišnja škola	555.984	4,5	1.068.538	7,3
4. Škola za KV i VKV radnike	531.030	4	877.734	6
5. Gimnazije	154.258	1	175.915	1,2
6. Srednje stručne škole	191.325	1,5	311.627	2,1
7. Fakulteti i više škole	80.605	0,5	64.216	0,4
8. Nepoznato	74.946	0,5	23.784	0,2
UKUPNO	13.581.106	100,0	14.611.471	100,0
Od toga:				
— pismeno	9.976.677	11.730.555		
— nepismeno	3.404.429	2.880.860		
— % nepismenih	25,4	19,7		

Ova tabela pokazuje nam još uvijek slabu kvalifikacionu strukturu našeg stanovništva, iako smo u promatranom razdoblju od 8 godina postigli vidne rezultate.

Dok svaka komuna rješava, a i treba da rješava samostalno problem osnovnog školstva, dotle problemi osposobljavanja srednje stručnih kadrova, a da i ne spominjem kadrova s višom i visokom stručnom spremom, prelaze mogućnosti i okvire jedne komune.

Komuna je teritorijalno premala jedinica, i ne predstavlja zaokruženu cjelinu, kako u privrednom pogledu, tako isto i u pogledu društvenih službi, da bi mogla i trebala samostalno da školuje sve vrste kadrova koji su joj potrebni. Npr. na području jedne prosječne općine treba od kadrova sa srednjom stručnom spremom raznih vrsta tehničkih, šumarskih, poljoprivrednih, medicinskih, upravnih, ekonomskih, itd . . . kadrova, ali to ujedno ne znači da svaka općina treba da osniva sve te vrste škola. Međuopćinskom suradnjom na nivou ekonomskih regija najuspješnije se može utvrditi potreba za odgovarajućim kadrovima sa srednjom i višom stručnom spremom*, te na bazi toga odgovarajućim zajedničkim financiranjem osnovati i potrebnu mrežu škola.

Gotovo ista stvar je i sa zdravstvenom službom. Dok osnovni oblici zdravstvene zaštite moraju postojati u svakoj komuni, pa čak i po pojedinim većim radnim organizacijama, mjesnim zajednicama, i sl., dakle sve unutar komune, dotle će se mreža raznih specijalističkih službi, bolnica, klinika i slično najlakše i najbolje organizirati baš na nivou regija, vodeći tu prvenstveno računa o broju stanovništva i njihovim gravitacionim kretanjima.

Ovo su samo primjera radi navedeni pojedinačni primjeri optimalnije intraregionalne usklađenosti pojedinih društvenih službi. Slični odnosi, bilo na nivou komuna bilo na nivou ekonomskih regija, koje u načelu treba da rješavaju zajedničke probleme (bilo privredne bilo neprivredne) za više komuna, mogu se utvrditi i u ostalim granama neprivredne infrastrukture, što će dovesti do poboljšanja uvjeta života i rada čovjeka-proizvođača, a ujedno će doprinijeti smanjenju izdataka za opću potrošnju, što je svakako jedna od intencija privredne reforme.

Ad. 4. Problemi neusklađenosti s gledišta prostornog razmještaja proizvodnih i neproizvodnih djelatnosti unutar regije.

U ovoj grupi problema ne radi se o analizi elemenata makro-lokacije pojedinih privrednih objekata sa stanovišta cijele nacionalne privrede, jer opći kriteriji i principi za razmještaj proizvodnih snaga spadaju u regionalnom aspektu privrednog razvitka u preduvjete i pretpostavke za plansko usmjeravanje regionalnog privrednog razvitka.

Ovdje se zapravo radi o analizi lokacije unutar regije, posmatrano osobito u odnosu na elemente privredne i neprivredne infrastrukture. S tim u vezi prof. dr inž. B. Kubović piše: »... Pojedine lokacije mogu biti sasvim pravilne s gledišta ekonomske prirode i tehnologije pojedinih vrsta ili grana proizvodnje (a tamo treba prvenstveno da se i grade),

* Nasuprot tome smatram da: kao što je komuna premala za utvrđivanje i rješavanje problema obrazovanja kadrova sa srednjom stručnom spremom, tako isto nema potrebe da svaka ekonomska regija, pa niti makroregija, organizira školovanje stručnjaka s visokom stručnom spremom. Time će se na nivou republike lakše utvrditi potreba za visokoškolskim kadrovima, i ujedno će se otkloniti anomalije koje postoje u strukturi visokoškolskih radnih organizacija prema naučno stručnim područjima.

ali sa šireg gledišta tj. ostalih teritorijalnih uslova pojedini proizvodni kapaciteti nisu osigurani popratnim proizvodnim ili neproizvodnim kapacitetima (a tamo treba onda takve i izgraditi).

Naš dosadašnji brzi i burni razvitak proizvodnih snaga neminovno je morao dovesti do različitih disproporcija, među ostalim i na području pojedinih teritorijalnih jedinica. Posve je razumljivo da se paralelno s potrebom izvlačenja zemlje u cjelini iz privredne nerazvijenosti nisu mogla rješavati i sva izložena pitanja, ali time se suština i značaj ovakvih disproporcija ne smije izgubiti iz vida kod budućih akcija privredne izgradnje. To su sigurno pitanja kojima se mora posvećivati daleko više pažnje negoli ranije.«*

Ad. 5. Problemi koji proizlaze iz sistema samoupravljanja, a odnose se na uspostavljanje usklađenosti između sistema samoupravljanja i aktivnosti svih nosilaca društvene reprodukcije na nivou komune, kao cijele regije.

U ovu grupu intraregionalnih problema spadat će svakako problemi organizacije upravljanja i privređivanja u poduzećima, raspodjele prema rezultatima rada, produktivnosti rada, problemi vezani za rješavanja i usklađivanja zajedničkih problema za više radnih organizacija, ili za cijelu komunu, pa čak i regiju.

Naročito velike rezerve kriju se u neiskorištenim mogućnostima koje pružaju integracioni procesi, i na bazi toga specijalizacija proizvodnje i kooperacije.

Takve organizacione mjere omogućuje prelazak na veliko serijsku proizvodnju, sniženje troškova poslovanja, što je u stvari preduvjet za uspješnije uključivanje naše zemlje u svjetsko tržište i međunarodnu podjelu rada.

Koliko je to značajan faktor, pokazat će nam nekoliko slijedećih primjera.

Dokazana je činjenica da bi se industrijska proizvodnja mogla uspješno uključiti u svjetsko tržište i rentabilno poslovati, potrebno je da se proizvodnja odvija u velikim serijama čija donja granica iznosi kod proizvodnje automobila 100.000 komada godišnje, kod malih i mikro-rotacionih motora 500-600.000 komada godišnje, kod frižidera 100.000 kom. godišnje itd.

Dovoljno je spomenuti da je naša ukupna proizvodnja putničkih automobila iznosila npr. 1964. god. 27.854 komada, dakle 27-28% od donje granice optimalne serije.

Kod malih i mikro-rotacionih motora 12 jugoslavenskih tvornica je proizvodilo godišnje cca 300.000 komada, a sve tri jugoslavenske tvornice frižidera proizvele su 1964. god. 166.560 komada.

Takvi odnosi bili su gotovo u cijeloj industrijskoj proizvodnji. Ovdje treba napomenuti da u intraregionalna pitanja spadaju samo problemi integracionih procesa, specijalizacije i kooperacije unutar regije. U ko-

* Dr inž. B. Kubović »Regionalni aspekt privrednog razvitka Jugoslavije«, izdanje Ekonomski pregled, Zagreb, 1961. god., str. 21.

liko se radi na široj poslovnoj suradnji i povezivanju poduzeća sa područja raznih regija, problem je isto tako značajan, čak još i značajniji, no tada, međutim, spada u grupu interregionalnih pitanja.

Svi ovi problemi imaju ogroman značaj za uspješniji privredni razvitak svake regije, pa analogno i cijele zemlje. Dosljedno sprovođenje radničkog samoupravljanja u radnim organizacijama, primjena stimulaturnijih oblika nagrađivanja prema rezultatima rada neminovno moraju dovesti do povećanja produktivnosti rada* kao osnovnog preduvjeta za povećanje proizvodnje, narodnog dohotka i životnog standarda, a putem relativnog sniženja troškova proizvodnje za ravnopravnije uključivanje u svjetsko tržište i međunarodnu podjelu rada.

Može se čak tvrditi da razne devijacije u sistemu samoupravljanja kao i neprimjenjivanje stimulaturnih oblika nagrađivanja prema rezultatima rada, mogu gotovo potpuno onemogućiti napore neposrednih proizvođača na povećanju produktivnosti rada.

Usklađivanje ovih odnosa s dostignutim stupnjem razvoja proizvodnih snaga i proizvodnih odnosa u cijelom našem društvu, kao i razvijanje ostalih brojnih oblika samoupravljanja širokih radnih masa stanovništva na nivou komune, doprinijet će lakšem rješavanju niza problema od zajedničkih ili općih interesa.

Ad. 6. Problem utvrđivanja i korištenja komparativnih prednosti koje se javljaju na pojedinim područjima za razvitak određenih privrednih oblasti, grana i struka u odnosu na ostala područja šire društvene zajednice, spadaju zapravo više u grupu interregionalnih pitanja.

Međutim, budući da te komparativne prednosti pojedinih područja mogu biti toliko znatne i upravo meritorne za utvrđivanje osnovnih pravaca privrednog razvitka, to njihovo nepoznavanje i nekorištenje predstavlja intraregionalni problem, tim više što je njihovo utvrđivanje i ko-

* Iako je produktivnost u našoj privredi postepeno rasla, ipak dostignutim stupnjem društvene produktivnosti ne možemo biti zadovoljni. Produktivnost rada kod nas osjetljivo zaostaje za razvijenim zemljama. Na temelju analize Jugoslavenskog zavoda za produktivnost rada u Beogradu proizlazi da je u Jugoslaviji produktivnost u prosjeku cca 2 — 5 puta niža negoli u upoređivanim razvijenim zemljama Evrope i Amerike (npr. SAD, Velika Britanija, Švedska, Francuska, ČSSR, itd.). Tako npr. u SAD je produktivnost 5 puta veća od jugoslavenske, u Zap. Njemačkoj cca 2,5—3 puta, u Italiji 1,5 puta itd. Mađarska ima približno istu visinu produktivnosti rada kao i naša zemlja, odnosno tek nešto malo više (za 5%).

Po pojedinim privrednim oblastima i granama zaostajanje produktivnosti za razvijenim zemljama Evrope i Amerike je vrlo različito. Npr. u industriji, kao najznačajnijoj privrednoj oblasti, dostignuti stupanj produktivnosti može se vidjeti iz slijedećih komparativnih podataka o produktivnosti industrijske proizvodnje pojedinih zemalja u usporedbi s industrijom SAD. Tako npr. produktivnost u industriji Zap. Njemačke predstavlja 1/3 produktivnosti industrije SAD, talijanska industrija ima produktivnost na nivou 1/5, a jugoslavenska industrija 1/6, a po nekim procjenama čak i 1/7 produktivnosti rada industrije SAD.

Sličan je odnos i u pojedinim industrijskim granama, pa čak i pojedinim poduzećima. Npr. «Lito-stroj» iz Ljubljane je tvornica s najvećom produktivnošću u odgovarajućoj grani industrije Jugoslavije, ali je njihova produktivnost još uvijek cca 1/2 ostvarene produktivnosti odgovarajućih industrijskih poduzeća Zap. Njemačke. Takvih sličnih primjera moglo bi se mnogo navesti. Nešto je povoljnija situacija u proizvodnji cipela, vunenog i pamučnog prediva, te konfekciji i proizvodnji rublja, gdje je prosječna produktivnost industrijski razvijenih zemalja veća za 28% (kod proizvodnje cipela) do 88% (u konfekciji).

Od ostalih privrednih oblasti naročito je niska produktivnost u našoj poljoprivredi.

rištenje stvar ekonomsko-političke akcije nosilaca ekonomske politike unutar određene regije. Neće netko treći van regije utvrđivati te komparativne prednosti određene regije, ako to neće učiniti nosioci ekonomske politike unutar same regije.

Spomenute komparativne prednosti mogu se javiti npr. kao posljedica povoljnije lokacije, blizine izvora sirovina ili energije, tržišta, ili nekih drugih prirodnih uvjeta (plodnosti tla, klimatskih faktora, itd.), kao i niza drugih faktora.

ZAKLJUČAK

Na temelju do sada iznesenog proizlazi da za daljnji uspješniji privredni razvitak, a naročito naših komununa, osobiti značaj imaju opća ili intraregionalna pitanja, odnosno rješavanja raznih regionalnih neusklađenosti, kao i ostalih pitanja koja čine ovu grupu pitanja.

Dosadašnja praksa, osobito do privredne reforme, pokazuje da je većina komununa težila ekstenzivnom privrednom razvitku, podizanju novih privrednih objekata, prvenstveno industrijskih (i to u maksimalnoj mjeri putem kredita iz saveznih, odnosno republičkih sredstava).

Usvajanjem privredne reforme krajem srpnja 1965. god. promijenila se osnovna orijentacija u našoj ekonomskoj politici. Jedan od osnovnih ciljeva privredne reforme je da se ostvari brži proces intenzivnijeg privređivanja, te na temelju toga brže i šire uklapanje naše privrede u svjetsko tržište i međunarodnu podjelu rada.

U svrhu ostvarenja ovog cilja dolaze naročito do izražaja nastojanja za povećanjem produktivnosti rada, za iznalaženjem unutrašnjih rezervi u radnim organizacijama, za efikasnijim korištenjem postojećeg društvenog (nacionalnog) bogatstva, te svodenjem opće i investicione potrošnje u realne okvire raspoloživih mogućnosti zemlje, pri čemu će regionalni aspekt privrednog razvitka u cjelini, a osobito njegova opća ili intraregionalna pitanja predstavljati okvir za rješanje tih problema na nivou svake regije.

Otklanjanjem niza neusklađenosti kao i rješanjem ostalih problema koje obuhvaćaju intraregionalna pitanja, može se u velikoj mjeri doprinijeti ubrzanom prelasku na intenzivniji način privređivanja, povećanju proizvodnje, kao i rezultat toga povećanju narodnog dohotka i životnog standarda.

Time se uvođenje regionalnog aspekta privrednog razvitka poklapa s intencijama privredne reforme, i ujedno čini jedno od sredstava za bržu realizaciju ciljeva privredne reforme u našoj zemlji.